

Järjestelmä- keskeinen analyysi suomalaisesta koulutuksesta

Pauli Kettunen ja Hannu Simola (toim.): Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus 1960-luvulta 2000-luvulle. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia III. SKS 2012. 555 s.

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian kolmas osa kattaa vuosikymmenet 1960-luvulta 2000-luvulle. Tuolloin muotoutui teoksen toimittajien mukaan se Suomi, jota mainostetaan maailman eturivin koulutusyhteiskuntana. Rakennettiin järjestelmä, joka ulottuu päiväkodista ikäihmisten yliopistoon.

Tiedon ja osaamisen Suomi -teos on haastava arvioitava. Kukaan tutkija ei ole liikkunut kaikilla kirjan kattamilla koulutuksen sektoreilla: esiopetuksesta, julkisen koulun, vapaan sivistystyön ja erityis- ja ammattikasvatuksen aloilta aina korkeakoulupolitiikkaan asti. Tästä lähtökohdasta ajateltuna teoksella on tärkeä tehtävä. Se antaa uusimpaan tutkimukseen perustuvan yleiskatsauksen viime vuosikymmenten kehityksestä, muutosten syistä ja joistakin niiden aiheuttamista seurauksista. Suomen koulutuksen kehityksen iso kuva 1960-luvulta 2000-luvulle tulee alan johtavien tutkijoiden toimesta pätevästi ylöskirjatuksi. Makrotason muutokset taustoitetaan ja perustellaan laajalla aikaisemmalla tutkimuksella. Teos on tarpeellinen käsikirja kaikille kasvatust- ja koulutusalan tutkimusta tekeville, kun joudutaan perehtymään viime vuosikymmenten yleiseen kehitykseen ja ymmärtämään nykytilaa.

Kirja koostuu kuudestatoista laajasta pääartikkelista. Ne on jaettu temaattisesti käsittelemään koulutuksen politiikkaa ja hallintoa, laajentuvaa kenttää, taloutta ja sosiaalista merkitystä sekä koulutusta globalisoituvassa maailmassa. Jakoa voi pitää perusteltuna, ja se lisää kirjan käyttökelpoisuutta käsikirjana.

Koko teoksen läpikäytyään lukija havaitsee hyvin samantyyppisiä syitä muutosten taustalla päivähoidosta korkeakouluihin: 1960-luvulta alkaneen rakennemuutoksen, 1970-luvun suunnittelu-uskon ja voimakkaan alan laajentamisen ja alkavan eriytymisen, 1980-luvun lopulta voimistuneen markkinavetoisemman yhteiskunnan, 1990-luvun lamakauden ja lisääntyvän kansainvälisyyden.

Parhaiten artikkelit avaavat 1960- ja 1970-luvun vaiheita. Aivan uusimman kehityksen ymmärtäminen on aina haastavaa. Tässäkin teoksessa 1990-luvun loppupuolen ja 2000-luvun alun osuudet jäävät pääasiassa suppeiksi ja kuvaileviksi teksteiksi. Artikkeleiden aikarajauksessa on myös horjuvuutta. Teoksen nimessä luvataan käsittely 1960-luvulta 2000-luvulle. Vapaan sivistystyön kehitystä kuvataan kuitenkin 1800-luvun lopulta lähtien, samoin erityisopetuksen vaiheita. Koulutuksen taloutta, muutoksia koulutetun eliitin osuuksissa sekä väestön sosiaalista ja taloudellista liikkuvuutta tarkastellaan niin ikään koko 1900-luvun kehityksenä. Pidempi tarkasteluväli mahdollistaa tiettyä johtopäätöksiä ja vertailuja, mutta tuottaa kronikkamaisen tarkastelutavan. Syvällisempi ja teoreettisempi analyysi edellyttäisi tiukempaa rajaamista ja porautumista varsinaisen aikarajauksen kysymyksiin. Esimerkiksi Joel Kivirauman artikkelissa maahanmuuttajanoppilaiden osuuden tarkastelu jää yhden sivun mittaiseksi, vaikka heidän määränsä on nopeasti lisääntynyt parin viime vuosikym-

menen aikana. Aiheesta on olemassa uutta tutkimustietoa, joka ei ole kirjaan päätyntä.

Teemat ovat asiallista mutta melko raskaslukuista makro- ja hallintotason historiaa. Erityisen onnistuneena ja sujuvana analyysinä pidän teoksessa Ari Antikaisen ja Risto Rinteen tarkastelua pohjoismaisen hyvinvointivaltion koulutusmallista osana ylikansallisia muutoksia. Artikkelit summaa hyvin laajasta kansainvälisestä perspektiivistä tulkittuna koko kirjan teemoja menneen ja käynnissä olevan osalta. Sari Pekkala Kerrin tilastoyhteenvedot eri koulutussektoreiden kustannuksista ovat myös hyvin tarpeellisia ja kattavia perusanalyseja, nyt kätevästi yhdessä teoksessa, jossa tunnuslukuja samalla taustoitetaan kirjan muiden artikkeleiden avulla.

Laajempien katsausten lisäksi kirjassa on kolme mielenkiintoista täsmätexstiä, jotka tuovat elävyyttä ja teräviä havaintoja käsiteltyihin teemoihin. Näitä ovat Mirka Räisäsen ja Sakari Suutarisen artikkeli 1970-luvun koulutuspoliittisista liikkeistä (Demokraattiset koulutyöntekijät ja Vapaan koulutuksen tukisäätiö) sekä Kimmo Rentolan teksti Suomen teiniliiton noususta ja tuhosta. Tämän tyyppisiä osuuksia, joissa kurkistetaan ikään kuin järjestelmän kulussien taakse, olisi voinut olla enemmänkin. Myös Hannu Simolan Suomen koulujen PISA-menestystä pohdiskeleva analyysi on sujuva ja monipuolinen synteesi erilaisista selitysmalleista.

Monet tiede- ja koulutuspolitiikan säröt ja jännitteet ohitetaan kirjassa kokonaan tai jätetään kovin vähälle analyysille, kuten korkeakoulujen jo 1990-luvulta alkaneet sisäiset ongelmat, opettajan-koulutuksen vaikea asema, yksityiskoulujen rooli Suomessa, voimistuvat erot keskustusten ja reuna-alueiden välillä, sekä koko sivistyssektorin kasvava kustannusvaje, joka on nyt laukeamassa ratkaistavaksi peruskoulusta korkeakou-

luun. Kokonaan uuden tutkimustiedon määrä jää teoksen sivumäärään suhteutettuna myös liian vähäiseksi. Useimpien artikkeleiden sisältö on julkaistu jo aikaisemmissa väitöskirjoissa, monografioissa, kansainvälisissä ja kansallisissa refereejournaaleissa. Monissa osakysymyksissä uudempi tutkimustieto on jätetty kokonaan huomioimatta. Tekijät ovat rakentaneet tekstinsä pitkälti jo tutkimaansa ja kirjoittamansa varassa. Tämä on siinä mielessä valitettavaa, että vastaavaa laajaa koulutuksen kokonaistarkastelua ei tulla vuosikymmeniä tekemään. Kokonaiskuva on liian harmoninen.

Teos paljastaa myös yhden koulutuksen ja kasvatusalan tutkimuksen nykyongelman. Oppilaitosten ja eri alueiden todellisista olosuhteista ja muutoksista on aika vähän empiiristä näyttöä. Hallintotekstien, opetussuunnitelmien, viranomaismateriaalien sekä keskiarvotilastojen antama kuva on usein eri kuin toimijoiden kokemus ja todelliset ”kouluskentän” olosuhteet. Itse asiassa kirjan avaa kokonaiskuvaa ei ole olemassa muualla kuin politiikan ja tutkijoiden teksteinä. Antikainen ja Rinne muistuttavat lisäksi osuvasti aikajänteen merkityksestä, kun hyvinvointivaltion ja sen rinnalla voimistuneen kilpailuvalltion vaikutuksia koulutuksen muutoksiin arvioidaan. Muutos on nopeinta poliittisessa diskurssissa ja hitainta sosiokulttuurisissa käytännöissä.

Usean kirjoittajan kokoomateos on aina vaikea tehtävä: kuinka tekstit sijoittuvat keskenään, kuinka vältetään turhan toiston vaara temaattisessa käsitteilytavassa? Näihin ongelmiin törmätään jo kahdessa ensimmäisessä luvussa. Hyvinvointivaltion kehitys ja sen myöhemmät kohtalot uusliberalismin aiheuttamane muutoksineen tulevat jatkossa toistetuksi monessa luvussa hyvin samalla tavalla.

Onko kirjaan kootuilla tutkimuksilla mitään merkitystä aikam-

me koulutuspolitiikan ja lähitulevaisuuden kannalta? Tähän kysymykseen ei tietenkään ole selkeää yhtä vastausta, mutta rivilukija saattaa teosjätkälettä kahlatesaansa sitä mielessään kysyä. Muutamissa artikkeleissa tulevia näkymiä varovasti raotetaan. Sari Pekkala Kerr ja Risto Rinne lopettavat oman artikkelinsa varovaiseen koulutususkoon: maisterintutkinto toimii koventuneista työmarkkinoista huolimatta edelleen aseena suoranaista työttömyyttä ja syrjäytymistä vastaan. Joel Kivirauman mukaan kansakunnan yhtenäisyys ei ole enää harjoitetun politiikan ytimessä, yhtenäiskoulu uhkaa eriarvoistua. Risto Rinne ei lähde ennustamaan eliitin tulevaisuutta Suomessa. Hänen analyysissään eliitin erottautumisen tarkastelu

on kansallinen ja historiallinen: uudet näkökulmat odottakoot aikaansa.

Koulutuksen mallivaltion markkinamiehiksi ja -naisiksi tai erinomaisten yhtenäisen peruskoulun PISA-tulosten takaajiksi tekijät eivät ryhdy, mutta tietty järjestelmäkeskeisen koulutuspolitiikan tukija artikkeleista väkisin muotoutuu. Loppuluvussa Pauli Kettunen arvioikin tätä problematiikkaa ja muistuttaa pysyvien arvojäntteiden olemassaolosta koulutuspolitiikan kentällä. Niistä olisi mieluummin lukenut enemmänkin. Suomalaisen koulutuspolitiikan konsensus-hakuisuus näyttää kattavan myös pitkälle kasvatusalan tutkimusta. Jo teoksen nimi *Tiedon ja osaamisen Suomi* heijastelee tiettyä aikalaisuskoa systeemin menestykses-

tä. Kriittisiä avauksia, teräviä uusia tulkintoja teoksesta ei juuri löydy. Lukijan on lisäksi hyvä muistaa, että peruskoulun ja massayliopiston tuottaman osaamisen ja tiedon merkityksen todellisia tuloksia aletaan mitata vasta kuluvan vuosikymmenen aikana, kun peruskouluajan ja massayliopistojen kasvatit ovat täyttäneet kaikki korkeimmat virat, tehtävät ja asemapaikat. Kirjassa kuvattu ja nimetty ajanjakso *tiedon ja osaamisen Suomi* on sen sijaan perustunut yhtäläillä aikaisemman rinnakkaiskoulun ja eliittiyliopiston tuottamisen kasvattien henkiselle pääomalle. Koulutusjärjestelmän vaikutusten kvartaali on ainakin 25 vuotta.

– JARI SALMINEN